

SAMLAREN

*Tidskrift för
svensk litteraturhistorisk
forskning*

ÅRGÅNG 87 1966

Svenska Litteratursällskapet

UPPSALA

Almqvist & Wiksells

BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

UPPSALA 1967

Regel in Akte gliedert, spielt sich die Ich-Dramatik in einer Folge von Stationen ab, so dass man auch von Weg-Dramen sprechen kann.» Strindbergs revolutionerande insats framhävs förtjänstfullt.

Tredelningen inom lyrikavsnittet skiljer mellan »Freie Rhythmen und Zeilenformen», »Metrische Formen» samt »Reine Formen und Chiffren». Den fria rytmikens utveckling följs från Nietzsche över Morgenstern och Holz, Mombert, Else Lasker-Schüler, Trakl, Brecht m. fl. Duwe värderar mest en inte alltför formupplöst vers. Det är en huvudtes i hans stilundersökningar att de nya uttrycksformerna närmare än vad man allmänt föreställer sig ansluter sig till traditionen. Som några av de yppersta poemen i den yngsta tyska lyriken betecknas Paul Celans 'Todesfuge', Ingeborg Bachmanns 'Alle Tage', Hilde Domin's 'Nur eine Rose als Stütze' och Hogelstanges 'Ein Wort'. Det är ingen tillfällighet, anmärker Duwe, »dass diese vier Gedichte sämtliche Ausdrucksformen heutiger Lyrik enthalten».

Wilhelm Duwes gränsdragningar och systematiseringsiver förgriper sig på det komplicerade litterära skeendet. I stället för att betrakta den litterära formen som uttryck för en mänsklig »Seins- und Wesenswahrheit» kunde Duwe ha uppehållit sig vid mer gripbara företeelser som psykoanalysens betydelse för konstformen i Der Steppenwolf och andra verk. (Freud nämns bara en gång; Duwe avvisar kategoriskt att Döblin stod i beroende av Freud.) Man hade också gärna sett att Duwe starkt reducerat antalet analyserade verk. Ofta nog blir analyserna alltför kortfattade för att säga något väsentligt.

Likväl inger Wilhelm Duwes stilanalytiska genomgång respekt. Den vill erbjuda en motsvarighet till Fritz Martinis undersökningar av den tyska prosans utveckling alltifrån Nietzsche. När nu alltfler västtyska författare börjat skaffa sig ett namn inom världslitteraturen växer intresset för dylika överblickar.

Ulf Wittrock

Finale und Auftakt. Wien 1898-1914. Literatur - Bildende Kunst - Musik. Hrsg von Otto Breicha und Gerhard Fritsch. Otto Müller Verlag. Salzburg 1964.

Finale und Auftakt är en antologi som omspannar såväl litteratur som bildande konst och musik. Ett avsnitt inlett med en orienterande essä är ägnat åt var och en av dessa konstarter. I ungefär lika delar har sammanförts texter om litteratur, konst och musik — programmatiska ståndpunktstaganden, teoretiska artiklar, dagboksanteckningar — med skönlitterära texter, reproduktioner och fotografier. Utgivarna har strävat efter att dessa olika inslag skall inbördes belysa varandra och tillsammans ge en helhetsbild, något som de också lyckats med. På en punkt förefaller dock målsättningen ha varit oklar. Antologin bär undertiteln Wien 1898-1914 och avsnitten om bildande konst och musik är också begränsade härtill. Det litterära urvalet har emellertid vidgats att omfatta även författare från Österrike-Ungern vars direkta kontakter med Wien är obetydliga såsom Kafka och Rilke. En större konsekvens här hade bidragit till att göra bilden av just Wiens betydelse under den aktuella tiden klarare.

Tyngdpunkten såväl i de inledande essäerna som i valet av texter är inte lagd på att visa vad i Wien som vid denna tid var »Finale» utan på vad som var »Auftakt». En central plats intar därför med rätta Georg Trakl och Oskar Kokoschka, den senare lika radikal lyriker och dramatiker som målare. Av Hugo von Hofmannsthal och Arthur Schnitzler har valts texter där dessa tangerar en radikalare hållning än den som kom att dominera deras författarskap. Av Hofmannsthal ingår hans fiktiva Chandosbrev från 1902 som ger uttryck för en långtgående skepsis beträffande språkets möjligheter och av Schnitzler hans burliska enaktare Zum grossen Wurstel (1904), ett effektivt stycke antiteater. Gerhard Fritsch säger med rätta att vi i dag knappast kan undgå att läsa partier av Schnitzlers pjäs som absurd teater, men ännu mer påfallande är kanske hur mycket av Pirandellos roll- och identitetsproblematik i Sex roller söka en författare som redan här finns. Den wienare som mer än någon annan kom att präglade litteraturens utveckling är dock inte någon författare utan givetvis Sigmund Freud, vars uppsats Der Dichter und das Phantasieren ingår. Den tematik som är Freuds kommer till uttryck

i flera av de andra texterna. Djärvheten i den sexuella problematiken och det avancerade i drömtekniken är på flera håll iögonenfallande.

Vad som här sagts om innehållet må räcka att antyda att Finale und Auftakt är en synnerligen intressant antologi. Jag har avsiktligt koncentrerat mig till det litterära partiet men det må nämnas att de andra är lika givande. Speciellt inom musiken kom ju Wien vid denna tid genom Gustav Mahler, Arnold Schönberg, Alban Berg och Anton von Webern att spela en enorm roll för den kommande utvecklingen. Önskvärt hade varit om utgivarna hade kompletterat antologin med kortfattade biografiska notiser och några fler bibliografiska upplysningar än den källförteckning som lämnas. Det skulle varit till hjälp för den som vill forska vidare i den konstnärliga Wienmiljön före första världskriget. Till sist bör framhållas att den rikt illustrerade Finale und Auftakt är en mycket vacker bok. Inte minst bidrar härtill de många jugendillustrationerna i texten.

Bengt Larsson

O'Neill-litteratur — en översikt

Under senare delen av sitt liv fick O'Neill begrunda sanningen i ordspråket att ingen är profet i sitt eget land. USA ställde sig mera kallsinnigt till hans pjäser än Europa. Dramatens uppförande av Lång dags färd mot natt 1956 — i sig själv ett symptom på detta förhållande — innebar dock en förändring. Pjäsen gav O'Neill ett fjärde, posthumt Pulitzerpris och ledde till en O'Neill revival i Förenta Staterna. För en gångs skull kan man tala om samstämmighet bland kommentatorerna; vedersakarna teg och beundrarna siade om att stycket i framtiden skulle komma att räknas som en milstolpe i dramats historia. Som man kunnat förutse, utlöste Long Day's Journey Into Night också ett starkt intresse för människan O'Neill. Den oerhörda intensiteten i detta självbiografiska dokument tydde på att stycket måhända kunde användas som nyckel även till O'Neills övriga produktion.

Frågor av det här slaget tycks ha bildat utgångspunkt för Arthur och Barbara Gelb när de, tre år efter författarens bortgång 1953, satte sig före att skriva sin stora O'Neill-biografi. Innan den blev färdig hade hustrun i äktenskap nr två, Agnes Boulton, publicerat sina reminiscenser av sin första tid med O'Neill (1917-19) i en volym med titeln *Part of a long Story* (Doubleday, 1958). Stilen är halvt skönlitterär och stämningmålande, och boken handlar i minst lika hög grad om Agnes Boulton som om O'Neill — en ironisk illustration till paret Gelbs konstaterande av den makt- eller snarare integritetskamp som präglade detta äktenskap. Man fylls därför inte av något större förtroende för sakligheten i Agnes Boultons framställning, så mycket mer som författarinnan visar en ganska otrolig förmåga att dra sig till minnes repliker och bagatellartade händelser som ligger fyrtio år tillbaka i tiden.

En annan föregångare till den gelbska biografien är den bok Crosswell Bowen i samråd med O'Neills och Agnes Boultons narkotikaförslavade son Shane publicerade 1959. Boken, som är den första fullständiga O'Neill-biografien, har ett klart tendentiöst syfte, vilket framgår av den melodramatiska, O'Neill-imiterande titeln: *The Curse of the Misbegotten: A Tale of the House of O'Neill* (McGraw-Hill). De olycksfödda är O'Neills barn och barnbarn; de tre generationerna ställs, i likhet med Atriderna, i ett ödesbundet förhållande till varann i enlighet med bibelordet om fäderna, vars synder hemsöks på barnen. Familjeförhållandena står hela tiden i centrum och dramatiken behandlas ytterst valhant och, även för en biografi, summariskt. Boken innehåller en hel del sakuppgifter av värde men också, tyvärr, hypoteser presenterade som fakta. Den är ytterst subjektiv i sitt rättfärdigande av Agnes Boulton och barnen gentemot O'Neill och hans tredje hustru, Carlotta Monterey.

Gelbs biografi, *O'Neill* (Harper, 1962), utgör ett oerhört framsteg gentemot föregångarna. Under de sex år paret varit sysselsatt med sin bok (som omfattar inemot tusen stora trycksidor), har de intervjuat över 400 personer, som stått i någon slags kontakt med O'Neill. Här gällde det att i sista stund rädda ett snart oåterkalleligen förlorat material. Från att ursprungligen ha varit tänkt som en biografi av konventionell längd, har verket svällt till att bli ett omfattande life-and-letters-arbete. Skälet härtill är främst att söka i författarnas övertygelse att O'Neill i osedvanlig grad diktat in sina privata